

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

Լ.Է. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1963

« Սեպտեմբեր »

Թիւ 9

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՎԱՆՔԵՐՆ ՈՒ ԴՊՐԵՎԱՆՔԵՐԸ

Եթէ պատմական իրողութիւն մը կը նկատուի հինէն ի վեր վանքերու օգտակարութիւնը մեր մէջ, ապահովարար ա՛յն հաստատութիւններով չէ՝ ուրոնց մէջ ապրելէ աւելի շնչած են միայն կարգ մը վանականներ կամ ճգնաւորներ, չունենալով սրեւէ դեր ի վերոյ նպատակ ծառայելու ազգին կամ Հայ հանրութեան պէտքերուն, այլ անոնցմով՝ որ իբրեւ լուսաւորութեան վառարաններ կանգնած՝ միջին և նոր դարերու ընթացքին՝ կրցած են նշուել Հայութեան համատարած մարմինն զանազան մասերուն վրայ, փոքր ի շատէ փարատելով դժբախտ ժամանակներու մէջ բռնութեան ու աւերներու, արիւնի ու հալածանքներու երեսէն թանձրացող խաւարը:

Դպրեվանքերը՝ զարգացումի այն կենդանի փեթակներն էին որ դարերով կատարեցին մեր մէջ իրենց դառն աշխատութիւնները, « փուշ ու տատակ » բուսցնող երկրի մը սարերէն ու ձորերէն հաղիւ դանելով իրենց մեղրին պատրաստութեան ծաղիկը: Եւ երբ ոչինչ մնացած էր արդէն, ինչպէս դիւրին է տեսնել հին քաղաքական գործունէութեան մը անհուն գոհողութիւններէն, երբ ամէն գէնք փշրուած էր Հայ ձեռքերու մէջ, զոնէ չժախջախուեցաւ վանական մասներու տակ դողդոջող այն զրիշը՝ որ պիտի երաշխաւորէր մասամբ անդրագոյն կեանքի մը պահպանումը:

Հայ ժողովուրդին համար հնար չէ ուրանալ այս ամէնը. հնար չէ՝ նաև անտարբերութեամբ վերաբերուիլ եղբրական անցեալի մը նաւարեկութենէն խլուած այն միակ հարստութեան հանգէպ՝ որը հոգեւորական գուրգուրանքներով պահուեցաւ:

Պէտք չենք գդար մի առ մի թուելու՝ թէ ի՛նչ տեւական արդիւնքներ տուին ազգին՝ անոր ներքին կենսականութեանը նուիրուած այդ համեստ ու ժերը, և թէ ի՛նչ տեսակ անդրանկութեամբ մը օժտեցին զմեզ անօտարանալի ժառանգութեան մը համար, որը ս'չ եկեղեցականին է այսօր և ոչ աշխարհականին, այլ ամբողջ Հայութեան առհասարակ:

Մեր նախնիքներու այդ գործը կը փառարանենք ս'չ այն կարճատեսու-

թեամբ թէ անոնք եկեղեցականներ կամ վանականներ էին, այլ ա՛յն մտածու-
մով թէ անոնք ճշմարիտ գաւակներն եղան Հայ ժողովուրդին, ու առո՛վ միայն
յաջողեցան լուսաւորել՝ ոգեւորել ու ապրեցնել մութի, մորմորի ու մահացումի
մատնուած հաւաքական գոյութիւն մը:

Իսկ հիմա որ կրթական պահանջները փոխուած են բոլորովին, պիտի
բսուի թերեւս: Նստոնց ի վեր կրօնական դասակարգի մը սեփականութիւնն
ըլլալէ դադրած է մտաւոր ու առաջնորդող հեղինակութեան մը զեախնը, քանի
որ հինցած բմբուսները ա՛լ պէտք է խոյս տան նոր զապաւարներու առջևէն:
կարելիութիւն չկայ արգարացնելու եկեղեցական դասակարգի մը առանձնա-
յատուկ կրթութեան պէտքը: Թերեւս աւելցնեն նաև ուրիշներ. ինչ որ կը յի-
շատակուի անցեալէն՝ կրնայ ճիշդ ըլլալ. բայց մենք այդ ամէնը կը համեմա-
տենք շէնքի մը կառուցման համար կիրարկուած լաստակներու. ըստ այսմ՝
երբ շինուածը — ազգային գոյութիւնը կ'ուզեն ըսել — ձեռք բերուած իրա-
կանութիւն մըն է այսօր, պէ՛տք է վար առնել լաստակները, որոնք շէնքին
մասը չըլլալէ դատ՝ խափանարար ու անիմաստ ցցուածութիւն մը միայն կը
ցուցադրեն աչքերու:

Բազմակողմանի, էապէս քաղաքակրթիչ՝ ու դարու ոգին վեհօրէն պար-
տադրող պահանջումներու առջև կը խոնարհինք անվերապահ: Մանծապամու-
թիւն կը համարինք ապաստանիլ ո՛ր կէտ խուսափանքի կամ խուճապանքի՝ մերթ
տրտունջ և մերթ խօշիւն հանելով՝ թէ գիտութիւն կամ քաղաքակրթութիւն
աւելի կամ պակաս շափերով կը վտանգեն մեր հայրենական հոգեւորականու-
թիւնը, թէ աշխարհական միտքերու հոսանքը կը սպառնայ քանդել մեր հնա-
ւանդ միամտութիւնը, թէ եկեղեցին չկրնալով իբրև թու՛մը կասեցնել այդ հե-
ղեղը՝ պիտի տարուի՝ որ մը կործանարար այդ սաստկութենէն կայն: Սակայն
համոզուած ենք խորապէս թէ ինչ որ սուրբ է ու նուիրական, և հա՛րկ է որ
մնայ այնպէս, ինչ որ բանաւոր է և աստուածային՝ ու կրնայ ներգործել ուղիղ
և առողջ կամքերու, ինչ որ յատուկ բարձրութիւններու հանելով՝ չքնադ զգա-
ցումներու ազդակներով կ'ազնուացնէ մարդը, անիկա տեւաւա՛ն է միշտ. ո՛չ
գիտութիւնը կը մաքաւի անոր դէմ, ո՛չ քաղաքակրթութիւնը կրնայ ընդունել
զայն, և ոչ անկրօն մոլեռանդութիւնը կրնայ զայն կոխտակ. ու անիկա պէտք
է ըլլայ ամէն ժամանակի համար մեր կրօնը, մեր բարոյականը, մեր զրօշը,
մեր հոգին:

Չէ՛ք կարծեր որ՝ եթէ բովանդակ հայութիւնը գէպի այդ ուզութիւնը
արեգգիմոզ ճամբուն վրայ կանգնէ իր կրթարանները օթեւանէ օթեւան՝ կարե-
նայ գանել «ծածկուած գանձը». չէ՛ք հաւատար որ եթէ այդ ներշնչումով ու-
զենք խօսիլ մեր Հովիւին ու զինուորին, մեր մեծերուն ու պատիկներուն, մեր
բոլոր գաւակներուն, ընտրած ըլլանք Աւետարանի «բարի մաս»ը: Մեզի պէս
տառապեալ ժողովուրդի մը համար՝ որ շատ բան կորուսած է արդէն, տաքի-
նութիւն մը՝ ամենասուրբ իրաւունք մը՝ կը համարինք պահելն ինչ որ ունիմի,
բաւական է որ գիտնանք օգտուիլ ապագայի մը խոստումներէն:

Ուժգնօրէն կը հերքենք ուրեմն այն սխալ կարծիքը՝ որ մեր գոյութեան
շէնքին լաստակները կը համարի հայ անցեալին գործունէութեան բոլոր ճար-

տարութիւնը, մինչդեռ ակնարկուած բուն շէնքը որ մեր նախնիքներու հողիին արուեստովն է յօրինուած, անոնց ջիւերուն կուռ հիւսուածովն է ոստայնուած, անոնց արիւնի շաղախովն է կարծրացած, այո՛, բուն այդ շէնքն անգամ վտանգուած է այսօր. ճակատէն վնասուած՝ կորուսեր է իր մեծվայելութիւնը, տանիքէն խարխլած՝ զոգացեր է իր գմբէթադ տիրութիւնը, հիմէն սասանած՝ վրիպեր է իր կայքի բարձրութենէն. — լաստակներու պէտք կայ դարձեալ, նորոգելու համար զայն:

Ո՞վ է որ նախանձանդիւր ըլլալով ազգային կրթութեան ու մշակութիւն՝ պիտի համարձակի իբրեւ մակաբոյծ արհամարհել հայ եկեղեցականին շնորհագեղ աճումը մեր կենսական հիւթին վրայ: Ձենք հարցներ թէ երբէն ի վեր դադրած են իրենց հայրերուն ազնուականութեան պատիւ բերելէ ժողովրդասէր՝ պարկեշտ՝ ու զործունեայ եկեղեցականներ: Մեր հաւաքական զործարանաւորութեան մէջ այնպիսիներու պաշտօնը ո՛չ մէկ ցնցումի, ոչ մէկ ներգեւումի տեղի չէ՝ տուած երբեք:

Եթէ պէտք ունինք հայ հոգեւորականներու՝ որոնցմով հարկ կայ զգուշաւորապէս առաջնորդելու Հայ ժողովուրդին, բանաւոր պիտի չըլլայ նաեւ յայտարարել՝ թէ յարմար նկատուած անձերու պատահական յանձնառութեամբը — որ ատեն անպատրաստ հետեւողներու շարք մըն ալ կը ձեանայ ինքնին — Հայ եկեղեցականութիւնը կրնայ մնալ իր դերին մէջ՝ բախտացի ընդունելութեան մը թողուած:

Ընդհանուր եկեղեցական կրթութեան համար՝ բացի ուսումնականէն ծրագրի մը զործադրութիւնը անհրաժեշտ չէ՞ արդեօք, որպէսզի բարի ուժերու օժտումով մտնէ մէկն այդ ասպարէզը, ըլլայ քահանայ, ըլլայ վարդապետ. իր ստանձնած հոգեւոր լուծին հետ չխառնաւարելու համար ո՛րեւէ բարոյագեղծ ստորնութիւն. իր հաւատալիքներուն հետ հաշտ պահելու համար ո՛րեւէ զիտական ճշմարտութիւն. իր սկզբունքներուն հետ զուգորդելու համար ո՛րեւէ ընկերային առողջ վարդապետութիւն. հոգեւոր կեանքի զարթումին և զարգացումին հետ ընթացակցելու համար բարեկարգական ամէն ոգեւորում. մտաւոր հաճոյքներու քաղցրութեան հետ չփոխանակելու համար որեւէ նուաստացուցիչ հաճոյքներու քաղցրութեան հետ չհոխանակելու համար որեւէ հրապոյր վայելք. գոհողութեան կոչումին հետ չհարսնացնելու համար ո՛րեւէ հրապոյր փառասիրութեան. աւետարանական ներշնչումներու հետ չշփելու համար ո՛րեւէ մոլորութեան ոգի. չունենալու համար ատիւծներու սրէն կերակրուելու գիտումով ո՛րեւէ ազուէսութիւն. դատաւորական խղճի ամանին մէջ չկրելու համար երկու շափ՝ երկու կշիռ: Եւ դեռ ինչ դասեր կան՝ որոնցմով պէտք ունի ճոխանալու հայ եկեղեցականութիւնը, համաձայն իր դիրքին բարձրութեանն ու բարոյական պատկառանքին՝ զոր կը վայելէ:

Ե. Ա. Դ.